

ставляться до професії та мають до неї суперечне ставлення (по 50 %). Відмінності між всіма групами вірогідні. Тобто, зі збільшенням стажу роботи збільшується кількість працівників з негативним ставленням до своєї професії й зменшується кількість працівників з позитивним ставленням до професії.

Таким чином, у цілому ставлення працівників ОВС до своєї професії є досить складним, суперечливим з вираженою тенденцією до негативізації зі збільшенням строку служби в ОВС. Трансформація цього показника у позитивний бік може стати одним із чинників, який буде сприяти як росту професіоналізму працівників ОВС, так і формуванню позитивного ставлення до міліції з боку населення.

Список літератури: 1. Климов Е.А. Психология профессионала. М.; Воронеж, 1996. 2. Маркова А.К. Психология профессионализма. М., 1996. 3. Носков В.И. От самопознания к своей профессии. Донецк, 2002. 4. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. СПб., 2001.

Надійшла до редакції 10.09.04

О.В. Тімченко

ХАРКІВСЬКА НАУКОВА ШКОЛА ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Боротьба зі злочинністю, охорона громадського порядку ніколи не були легкою і безпечною справою: лише за роки незалежності нашої країни у протистоянні криміналітету загинуло близько 850 працівників міліції, дістали поранення – 5500. Тисячі людей – правоохоронці та члени їх сімей – постраждали на сьогодні не тільки фізично, а перш за все – психологічно.

Чи все зроблено практичними психологами ОВС для того, щоб ці люди не відчували наслідків посттравматичних стресових порушень? На це питання можливо буде дати позитивну відповідь тільки тоді, коли кожний фахівець–психолог чітко усвідомить концептуальні підходи щодо вивчення розвитку професійного стресу та його наслідків, матиме відповідну психодіагностичну базу для його вивчення, буде озброєний сучасними методами прогнозування можливих наслідків діяльності людини в умовах впливу стрес-факторів підвищеної інтенсивності та надання психологічної допомоги тим, хто її потребує.

Дати відповідь на ці складні питання і покликана екстремальна юридична психологія.

Екстремальну юридичну психологію ми визначаємо як науково-практичний розділ юридичної психології, що вивчає психологічні закономірності діяльності правоохоронних органів при виникненні надзвичайних обставин та ситуацій, пов'язаних з підвищеним професійним ризиком, небезпекою для життя та здоров'я, та розробляє науково обґрунтовані заходи психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності особового складу при виконанні задач в умовах, що потребують граничної мобілізації фізичних, психологічних та моральних якостей особистості.

Виділення екстремальної юридичної психології як окремого науково-практичного розділу юридичної психології ми пов'язуємо з особливими морально-правовими аспектами діяльності правоохоронців в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно-службової діяльності.

Фактично, екстремальна юридична психологія здійснює синтез основ психологічних знань з питань діяльності особистості в особливих умовах та основ норм права, які регулюють поведінку та взаємовідносини між індивідами, між особистістю та суспільством в умовах надзвичайних обставин та ситуацій.

Предметом екстремальної юридичної психології є вивчення загально-психологічних закономірностей функціонування психіки та життєдіяльності індивіда в зоні граничних можливостей організму, особистості, групи, соціуму, а також удосконалювання управління та практичної діяльності правоохоронних органів у кризових та надзвичайних обставинах та ситуаціях.

Історія розвитку екстремальної юридичної психології фактично розпочалася в СРСР після подій серпня 1991р. (славнозвісний «ГКЧП»), потім – із початком чеченської кризи в РФ, у ході яких накопичувався новий досвід психологічного забезпечення підготовки і роботи з особовим складом у кризових і надзвичайних ситуаціях.

Перша віха становлення екстремальної юридичної психології в Україні тісно пов'язана зі створенням у 1994 р. в Університеті внутрішніх справ соціально-психологічного факультету та організації підготовки на його базі фахівців служби психологічного забезпечення за напрямками «психолог-кримінолог» та «психолог-конфліктолог». В цей період розробляються та вводяться у навчальний процес спеціальні курси: «Психологія масових явищ», «Посттравматична реабілітація персоналу ОВС», «Психологічне забезпечення переговорів в екстремальних умовах оперативно-службової діяльності», «Психологія жертви», «Психологія допиту: соціально-психологічний тренінг» та ін.

Водночас, за 10-річний період підготовки практичних психологів ОВС, професорсько-викладацьким складом Національного університету внутрішніх справ проводиться значна науково-дослідна робота з питань забезпечення особистої безпеки персоналу ОВС, виявлення соціально-психологічних детермінант загибелі, поранень та аутодеструктивної поведінки правоохоронців, психологічного забезпечення діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України при припиненні групових порушень громадського порядку, діяльності у складі Цивільної поліції ООН, надання екстреної психологічної допомоги персоналу ОВС, який перебуває у стані психічної дезадаптації та ін. За матеріалами проведених досліджень публікується значна кількість монографій, навчальних та навчально-методичних посібників, статей у фахових наукових виданнях з психологічних та юридичних наук, матеріалів регіональних, міжвідомчих та міжнародних науково-практичних конференцій.¹

---

¹ Наприклад див.: Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Юридическая психология: Учебник (2001); Бандурка О.М., Кузніченко С.О. Організація діяльності

З метою підвищення ефективності роботи щодо попередження надзвичайних подій серед особового складу, своєчасної профілактики деструктивної поведінки і самогубств, формування у працівників професійної захищеності та забезпечення надання невідкладної психологічної допомоги правоохоронцям при ризиконебезпечних ситуаціях оперативної-службової діяльності професорсько-викладацьким складом кафедри прикладної психології Національного університету внутрішніх справ розробляються пропозиції щодо створення в обласних Центрах практичної психології при УМВС України за рахунок наявної чисельності команди термінового психологічного втручання (стрес-команди).

Досвід роботи стрес-команди при УМВС України в Харківській області, яка була сформована на основі даних пропозицій та затверджена наказом начальника УМВС України в Харківській області (№ 555 від 5 листопада 2002 року) дозволяє запропонувати створення та діяльність аналогічних позаштатних підрозділів в усіх регіонах країни.

Віезд на місце події працівників команди термінового психологічного втручання здійснюється при надзвичайних подіях, що пов'язані із застосуванням працівниками міліції табельної вогнепальної зброї, або застосуванням зброї злочинцями стосовно правоохоронців; загибеллю чи пораненням персоналу ОВС при виконанні службових обов'язків; фактами скоєння працівниками міліції суїциду або їх спроби.

Віезд на місце надзвичайної події (у зазначених вище випадках) та координацію своїх дій члени стрес-команди проводять спільно з інспекцією з особового складу УРП УМВС України в області.

При прибутті на місце події члени стрес-команди доповідають про це керівнику оперативної-слідчої групи та першими (!) розпочинають роботу з працівником міліції, який опинився в критичній ситуації.

Головними завданнями діяльності стрес-команди під час віезду на місце надзвичайних подій є:

органів внутрішніх справ в умовах надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру: Науково-практичний посібник. (2000); Агресивний натовп та методи протидії йому /Під ред. О.В.Тімченко: Навчальний посібник (1998); Ануфрієв М.И., Шестопалова Л.Ф., Свислоцкий Г.А., Теличкин А.А. Деятельность гражданской полиции ООН на территории бывшей Югославии (организационно-управленческие и социально-психологические аспекты): Монография (1999); Тімченко О.В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування: Монографія (2000); Лефтеров В.О., Тімченко О.В. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ: Монографія (2002); Тімченко О.В., Тімченко О.В. Аутоагресивна поведінка працівників органів внутрішніх справ України: соціально-психологічні детермінанти виникнення, методи превенції та профілактики: Монографія (2003); Кравченко О.В., Тімченко О.В., Христенко В.С. Психологічне забезпечення діяльності ОВС в ризиконебезпечних ситуаціях оперативної-службової діяльності: Навчальний посібник (2002); Тімченко А.В., Христенко В.Е. Прикладная психология в практике правоохранительной деятельности (в схемах и таблицах): Учебное пособие (2004) та ін.

- попередження розвитку професійного стресу та посттравматичних стресових розладів серед постраждалих працівників міліції;
- надання термінової психологічної допомоги та психологічної підтримки учасникам надзвичайних ситуацій та критичних інцидентів, а за необхідності – і членам їхніх родин;
- стабілізація психофізіологічного стану працівника міліції, мобілізація його внутрішніх ресурсів, нормалізація особистісного сприйняття правоохоронцем надзвичайної події, відновлення психофізіологічного функціонування організму.

На сьогодні, *до основних задач екстремальної юридичної психології*, що вимагають першочергового вирішення, ми відносимо:

- визначення оцінки напруженості праці та психофізіологічної «вартості» основних видів правоохоронної діяльності;
- визначення факторів професійної незадоволеності серед працівників правоохоронних органів України та основних функціональних порушень психічної сфери особистості, що виникають у правоохоронців в процесі оперативно–службової діяльності;
- вивчення психологічних особливостей дій працівників правоохоронних органів в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно–службової діяльності;
- дослідження психологічного впливу різноманітних стрес-факторів оперативно–службової діяльності на правоохоронців;
- розробку новітніх методів та психотехнологій в межах професійно-психологічної підготовки правоохоронців до дій в екстремальних ситуаціях;
- удосконалення професійно-психологічної підготовки персоналу ОВС та працівників інших правоохоронних органів України щодо забезпечення особистої безпеки та виживання в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно–службової діяльності;
- вивчення психологічних особливостей забезпечення правопорядку в умовах надзвичайних обставин та ситуацій;
- вивчення психологічних особливостей управління працівниками правоохоронних органів у кризових та надзвичайних обставинах та ситуаціях;
- психологічне забезпечення переговорної діяльності при проведенні контртерористичних операцій та звільненні заручників;
- психологічний супровід попередження та припинення групових порушень громадського порядку та масових безладь;
- діагностику, профілактику та корекцію негативних психічних станів, що виникають у правоохоронців під впливом ризиконебезпечних ситуацій оперативно–службової діяльності;
- надання екстреної психологічної допомоги правоохоронцям, які випробували сильний психотравмуючий вплив при виконанні професійних обов'язків;
- розробку сучасних методів постекстремальної роботи з правоохоронцями, психологічне забезпечення відновлювального періоду діяльно-

- сті особового складу після виконання складних задач оперативно-службової діяльності;
- розробку сучасних методів надання психологічної допомоги правоохоронцям, які застосували табельну зброю та спеціальні засоби для припинення правопорушень;
  - організацію психологічної допомоги пораненим працівникам та членам їх сімей, а також членам сімей загиблих правоохоронців при виконанні службових обов'язків.

Вирішуючи ці питання, екстремальна юридична психологія сприятиме кращій підготовленості, більш оптимальній адаптації особового складу до дій в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно-службової діяльності, зниженню рівня психічних втрат та психічної неадаптованості серед правоохоронців та успішному подоланню можливих негативних психічних наслідків кризових та надзвичайних обставин та ситуацій.

Надійшла до редколегії 12.10.04

Є.Я. Оспіцев

ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ КУРСАНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

В умовах зміни системи соціальних та духовних цінностей, економічних перетворень в країні особливу значущість набуває професійна придатність та адаптація молодих співробітників міліції, як етап професійного становлення. З труднощами їхньої професійної адаптації за місцем призначення прямо пов'язана плінність кадрів з числа молодих фахівців – випускників вищих навчальних закладів системи МВС. Професійне становлення молодих фахівців ОВС, розглядається як один із напрямків адаптації, її можна визначити як процес входження у новий колектив, в оперативно-службову діяльність органу, підрозділу та реалізації на практиці набутих теоретичних знань, навичок і умінь.

Адаптація молодого працівника органів внутрішніх справ – це складний, динамічний, багаторівневий і багатогранний процес перебудови його спонукально-мотиваційної сфери, комплексу наявних навичок, умінь і звичок, розширення і поглиблення орієнтаційної основи діяльності відповідно до нових завдань, цілей, перспектив та умов їх реалізації. Сукупність нормативно-правових новоутворень поведінки особистості, що виникають у процесі цієї перебудови, дозволяє майбутньому працівникові набудити професіоналізму і згодом відшліфувати його практикою. Швидкість і продуктивність адаптації випускника до службової і громадської діяльності в підрозділі може зростати або зменшуватися залежно від характеру впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників [1]. Створення під час навчання і виховання курсантів сприятливих умов, з урахуванням цього впливу, прямо пропорційно подальшому становленню професійної майстерності молодих фахівців органів внутрішніх справ тільки в контексті суворого дотримання ними службової дисципліни та законності [2].